

ADİYAMAN BESNİ İLÇESİ İNCEARAPLAR KÖYÜ'NDEKİ MEZAR TAŞLARI¹

Arş. Gör. Muhammet ARSLAN*
Arş. Gör. Nacide UYSAL*

Öz

Ölümden sonraki yaşama inanan insanoğlu, öldükten sonra da unutulmamayı arzulamış ve bunun bir gereği olarak da varlığını ebedi kılmak istemiştir. Bu nedenledir ki insanoğlu, aynı zamanda inancıyla da bağdaştırmak suretiyle kendini gelecek nesillere aktarmanın yollarını aramıştır. Bu yollardan biri de, mezarını ve dünya hayatını mezarında sembolleştirmiştir.

Bu sebeple Orta Asya'daki Şaman inancının bir devamı olarak İran ve Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya yerleşen ve günümüzde dahi yaşatılmaya çalışılan “balbal” veya “taş heykel” olarak da adlandırabileceğimiz mezar taşları, Adıyaman ve civarında da karşımıza çıkmaktadır.

Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı İncearaplar Köyü'ndeki tarihi mezarlık içerisinde, aynı geleneği devam ettiren mezar taşı uygulamaları görmekteyiz. Özellikle baş taşları, ölen kişinin cinsiyet ve ölmeden önceki hayatları hakkında bilgi vermeleri açısından önem taşımaktadırlar.

Anahtar Sözcükler : Adıyaman, Besni, Balbal, Mezar Taşı, Taş Heykel.

GRAVESTONES OF İNCEARAPLAR VILLAGE IN BESNİ, ADİYAMAN

Abstract

Mankind believing life beyond does not tolerate being forgotten after death, so he wishes to be cherished the memory of him. Hence, humanbeing searches

---

¹ Bu makale, **Adıyaman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Birimi** tarafından desteklenen **FEFBAB 2008/001** proje kodlu **Adıyaman İlinde Türk-İslam Mimarisi** adlı arazi çalışması sonucu hazırlanmıştır. Makalenin İngilizce özetini yazan **Arş. Gör. Ülfet DOĞAN**'a ve yazının tamamını redakte eden Türk Dili Okutmanı **Okutman Yavuz UYSAL**'a teşekkür ederiz.

* Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

* Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

many ways which transfer his being to the next generations by associating with his belief. One of these ways is to open his grave and daily life for onlookers.

Therefore, gravestones which are tried to keep alive today and have rooted through Iran and Azerbaijani by being the continuation of Shamanist belief and can also renamed as ‘‘balbal’’ or ‘‘stone statue’’ are seen in Adıyaman and its surroundings.

We see the examples of gravestones that proceed the same tradition in İncearaplar Village in Conty of Besni, Adıyaman. Especially Stones are settled on the head are important for reflecting the gender and previous daily life of death person.

Key Words : Adıyaman, Besni, Balbal, Gravestones, Stone Statue.

Türk kültür hayatının önemli göstergelerinden biri olan tarihi mezarlıklar ve içerisindeki tarihi mezar taşları, adeta bir açık hava müzesi niteliğinde olup, üzerlerinde taşıdıkları yazı ve sembolik süs öğeleri ile hayatı anlama ve yorumlama konusunda bizlere yardımcı olan önemli unsurlardır.

Çoğumuzun yanından geçerken sadece **bakmakla yetindiğimiz** bu taşlar, üzerlerindeki hayata dair ipuçları içeren kompozisyonlarıyla, Türk kültür ve medeniyetinin tapu kayıtları olarak karşımızda durmaktadır.

Ölümden sonraki hayata inanan insanoğlu, ölmeden önceki günlük yaşayışını, **sonsuzluk taşı** olarak da adlandırabileceğimiz mezar taşlarına nakşetmiş, böylelikle ahiret dünyasında da **dünya yaşamı** sürdüreceğine inanmıştır. Aynı zamanda bu nakış ile, kendinden sonrakilere de mesajını ileten insanoğlu, tarihin derinliklerinde kaybolmamış, tam aksine kendinin tarih ve kültürün bir parçası olduğunu göstermiştir. Canlı bir varlık olmanın, ölüm ile sonlanmadığını kanıtlamaya çalışmıştır.

Edebi metinlere de yansıyan mezar taşları, VIII. yüzyılda Orhun Kitabeleri ile birlikte **Bengü Taş Edebiyatı** adı altında yeni bir edebiyat dalı meydana getirmiştir. Yaklaşık 250 adet mezar taşından oluşan Orhun Kitabeleri, dönemin kültür yapısı, devlet yönetimi ve şahıslar hakkından aktardığı bilgiler yönüyle kültür tarihimiz açısından önemli bir kaynak belge niteliği taşımaktadır.

Anadolu’da sıkça karşımıza çıkan tarihi mezar taşları, doğum-ölüm tarihleri ile dua gibi metinlerin yanı sıra, özellikle üzerlerindeki ikonografik anlamlara sahip çizgilerle sanat tarihinin bir parçası olmuştur. Doğal olarak, kendini ziyarete gelenlere adeta kendini tanıtmak istemiş gibi görünen mezar taşları üzerindeki ikonografik anlamlı çizgiler, bazen bir ‘‘at’’ figürü ile mevtanın

savaşçı niteliğini ortaya koymakta, bazen de bir “kılıç” motifi ile kişinin dinsel inancı ile kişisel özelliğini sergilemektedir.

Adıyaman ili sınırları içerisindeki **İncearaplar Köyü**², Anadolu'nun diğer birçok yerinde gördüğümüz tarihi mezarlığı ve bezemeli mezar taşları ile dikkat çeken bir yerleşim yeridir. Adıyaman ilinin 44 km. güneybatısında yer alan **Besni** ilçesinin yaklaşık 30 km. kuzeyindeki Köy, dağın yamacında güneye doğru kurulmuş ve doğusunda **Kesmetepe Beldesi**, batısında **Tavaş Çayı**, kuzeyinde **Akkuyu Köyü**, güneyinde ise Adıyaman-Gaziantep karayolu ile sınırlanmıştır.

Köyün açık hava müzesi niteliğindeki tarihi mezarlığı, yerleşim yerinin dışında, Kesmetepe Beldesi ile Çakırhüyük Beldesi'ni birleştiren yolun sağında bulunmaktadır.

Çoğu baş şâhideli olmak üzere, bunun yanında sanduka tipli mezarlar da yer alır. İncearaplar Köyü Mezarlığında bulunan bu mezar taşları, XX. yüzyıl başı ile aynı yüzyılın sonlarına tarihlenir (Foto.1).

Foto. 1 : Adıyaman / Besni İncearaplar Köyü Mezarlığından genel bir görünüm

² İncearaplar Köyü, yakın zamanlarda mahalle statüsüne dönüştürülmüş ve Kesmetepe Beldesi'ne bağlanmıştır.

1 Nolu Mezar Taşı

Tarihi	Doğum Tarihi : H. 1318 (M. 1900) Ölüm Tarihi : 1970
Kime Ait Olduğu	Kadir Yıldırım
Mezar Tipi	Baş ve ayak şâhideli
Boy (Baş şâhide)	90 cm.
Eni (Baş şâhide)	31 cm.
Derinliği (Baş Şâhide)	17 cm.
Malzemesi	Küfeki taşı
Tekniği	Kazıma

Tanımı

İncearaplar Köyü Mezarlığı'ndaki 1970 tarihli bu mezar taşı, baş ve ayak şâhideli olarak karşımıza çıkmaktadır (Foto.2). Ayak şâhidesi oldukça sade bir taştan ibaret olup, baş şâhidesi özellikle **insan maskı** biçimindeki süslemesiyle dikkat çekmektedir (Çiz.1, Foto.3)

Foto. 2 : 1 nolu mezardan genel görünüm

90 x 31 x 17 cm. ölçülerindeki baş şâhide, adeta insan heykelini hatırlatır formda işlenmiştir. Şâhidenin üst kısmı insan başı şeklindedir. Doğuya dönük olan başın yüzeyinde, kazıma tekniği ile oluşturulmuş **kaş, göz, burun, ağız** ve **çene** çizgileri görülmektedir (Foto.4). Yüz ifadesi, gülen bir insanı hatırlatmaktadır. İnsan maskının hemen altındaki boyun kısmında, iki adet üçgen şekilli **muska** birbirine bitişik şekilde resmedilmiştir. Mezarın gövde kısmında ise, Latin alfabesi ile “El Fatiha” ibaresi ve ad-soyad yazılmış olup, doğum ve ölüm tarihleri belirtilmiştir.

Taşın yan ve arka yüzleri oldukça sade tutulmuştur.

Çiz. 1 : 1 nolu mezara ait baş şâhide

Foto. 3 : 1 nolu mezara ait baş şâhide

Foto. 4 : 1 nolu mezara ait baş şâhideden ayrıntı

2 Nolu Mezar Taşı

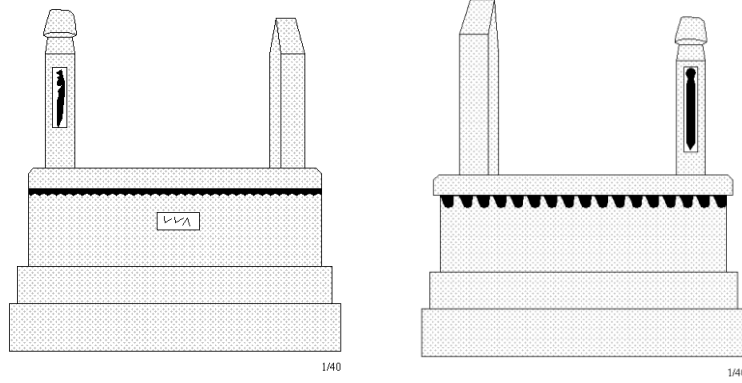
Tarihi	778 ³ (?)
Kime Ait Olduğu	Zeki Yılmaz ⁴
Mezar Tipi	Baş ve ayak şâhideli sanduka
Boy (Sanduka)	1.82 m.
Eni (Sanduka)	1.00 m.
Derinliği (Sanduka)	30 cm.
Boy (Baş şâhide)	1.00 m.
Eni (Baş şâhide)	34 cm.
Derinliği (Baş şâhide)	14 cm.
Malzemesi	Küfeki taşı
Tekniği	Alçak kabartma, yüksek kabartma ve kazıma

³ Kitabe kartuşu içerisinde yer alan H. 778 (M. 1376) tarihinin ya zamanla okunamayacak derecede tahrip olduğu ya da tarihin yanlış yazıldığı kanaatindeyiz. Az bir ihtimal dâhilinde de tarih kitabesinin bu taşta ait olmadığı düşünülebilir. Çünkü mezarlık alanında M. 1376'lara ait mezar yapısı bulunmamakta, var olan mezarların büyük bir çoğunluğunun ise XX. yüzyıl civarında inşa edildiği görülmektedir.

⁴ Baş şâhidenin ön yüzünde okunmayacak derecede tahrip olmuş Osmanlıca kitabe metni bulunmaktadır. Ancak bu metnin sağ üst köşesinde Latin harflerle kazılmış Zeki Yılmaz ifadesi görülmektedir. Bundan hareketle mezarın bu şahsa ait olduğu düşünülmektedir.

Tanımı

Doğum ve ölüm tarihleri belirtilmeyen bu mezar taşı, baş ve ayak şahideli sanduka tipi mezar taşlarının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiz.2-3, Foto.5-6).

Çiz. 2-3 : 2 nolu mezarın güney ve kuzey cephe çizimleri

Foto.5-6 : 2 nolu mezarın güney ve kuzey cephelerinden görünüm

Mezar yapısı, en altta iki basamaklı bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin üzerine sanduka yerleştirilmiştir. 1.82 x 1.00 x 30 m. ölçülerindeki dikdörtgen şekilli sanduka, kuzey ve güney cephelerde süs kuşağı ile çevrelenmiştir. Güney cephenin üst kısmı üçgen şekilli dış sırası ile; kuzey cephe ise yarım yuvarlak şekilli dış sırası ile kuşatılmıştır.

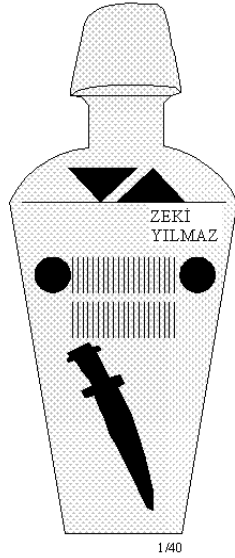
Sandukanın üzerinde karşılıklı olarak yükselen baş ve ayak şahidelerinden ayak şahidesi oldukça sade tutulmuştur. Süslemenin yoğunlaştığı 1.00 x 34 x 14 cm. ölçülerindeki baş şahide, insan heykeli formundadır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen şahidenin baş kısmı fes şeklinde bir serpuşa sahiptir. Baş kısmının altındaki boyun bölümünde kazıma tekniğiyle işlenmiş üçgen şekilli iki adet

muska ters-düz olarak yan yana bulunmaktadır. Şâhide gövdesinin ön yüzünde okunamayacak derecede tahrip olmuş kitabe metni görülmektedir. Kitabenin iki yanında yine oldukça tahrip olmuş yüksek kabartma teknikli iki küçük **rozete** yer verilmiştir. Kitabe metninin hemen altında, güneye doğru kavis yapacak şekilde yerleştirilen ve yaklaşık 45 cm. uzunluğunda kını içerisinde **hançer** motifi vardır. Hançer motifi, yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir (Çiz.4, Foto.7).

Baş şâhidenin güney yan yüzünde, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış **tüfek** bulunmaktadır. Tüfeğin kabzası ve tetik bölümü detaylı olarak işlenmiştir (Foto.8).

Baş şâhidenin kuzey yan yüzünde ise, düz olarak aşağıya inen **kılıç** motifi vardır. Ucu sivri olan kılıç yüksek kabartma teknikli olup, dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır (Foto.9).

Mezarın süslemesiz ayak şâhidesi, düz bir bloktan sonra üçgen bir tepelik ile son bulmaktadır.

Çiz. 4 : 2 nolu mezara ait baş şâhide

Foto. 7 : 2 nolu mezara ait baş şâhide

Foto.8 : 2 nolu mezara ait baş şâhidedeki "tüfek" motifinden görünüm

Foto.9 : 2 nolu mezara ait baş şâhidedeki "kılıç" motifinden görünüm

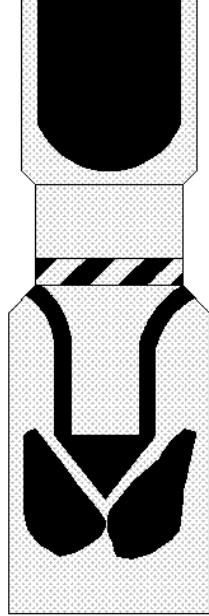
3 Nolu Mezar Taşı

Tarihi	XX. yüzyılın ilk yarısı
Kime Ait Olduğu	Bilinmiyor
Mezar Tipi	Baş şâhideli
Boyu (Baş şâhide)	95 cm.
Eni (Baş şâhide)	30 cm
Derinliği (Baş şâhide)	16 cm.
Malzemesi	Küfeki taşı
Tekniği	Yüksek kabartma ve kazıma

Tanımı

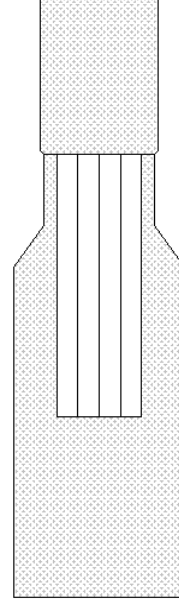
Kitabesi bulunmadığından hangi tarihte yapıldığı ve kime ait olduğu anlaşılmayan mezar, üslup özelliklerinden dolayı ve mezarlık alanındaki diğer taşlarla kıyaslanması sonucu XX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

Üzerindeki süs eşyaları ve saç örgüsünden bir kadına ait olduğu anlaşılan ve sadece baş şâhideye sahip olan mezarın şâhidesi 95 x 30 x 16 cm. ölçülerindedir.

1/40

Çiz. 5 : 3 nolu mezara ait baş şahidenin ön yüzü

1/40

Çiz. 6 : 3 nolu mezara ait baş şahidenin arka yüzü

Foto. 10 : 3 nolu mezara ait baş şahidenin ön yüzü

Foto. 11 : 3 nolu mezara ait baş şahidenin arka yüzü

Şâhidenin baş kısmı **aziziye tipi**⁵ fes şeklindedir. Ön kısmı yüzeyden kabartılarak, yuvarlak çene yapısı ile yüz ifadesi verilmeye çalışılmıştır. Boyun kısmında, kazıma tekniğinde yatık çizgilerle oluşturulan **gerdanlık** görülmektedir. Yine bu kısımda aşağı doğru sarkan, yüksek kabartma teknikli bir adet kolye mevcuttur. Kolyenin ucu üçgen şekilli bir **muska** ile sonlanmaktadır. Üçgen şekilli muskanın sivri ucu ile ortadan ikiye ayrılan yüksek kabartma teknikli **kemer tokası** oldukça dikkat çekicidir (Çiz.5-6, Foto.10-11).

Baş şâhidenin arka kısmı, fesin altından başlayarak taşın yarısına kadar uzanan dört sıra **saç örgüsüne** sahiptir. Saç örgüsü de yüksek kabartma tekniğinde ele alınmıştır.

4 Nolu Mezar Taşı

Tarihi	1948
Kime Ait Olduğu	Bilinmiyor
Mezar Tipi	Baş ve ayak şâhideli
Boy (Baş şâhide)	73 cm.
Eni (Baş şâhide)	25 cm.
Derinliği (Baş şâhide)	16 cm.
Malzemesi	Küfeki taşı
Tekniği	Kazıma ve yüksek kabartma

Tanımı

Üzerindeki süs eşyalarından dolayı bir bayana ait olduğu anlaşılan, 1948 tarihli mezarın ayak şâhidesi oldukça sade tutulmuştur (Foto.12).

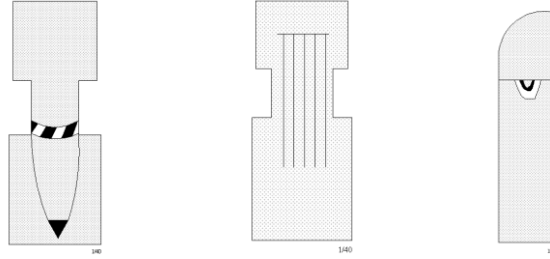
⁵ Aziziye tipi fesler, Tanzimat döneminden sonra yaygın şekilde kullanılan bir başlık türüdür. Detaylı bilgi için bkz. Ö. Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bazı Takı Tasvirleri", **III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, İstanbul 2002, s. 1309-1313.

Foto. 12 : 4 nolu mezardan genel görünüm

Mezarın baş şâhidesi 73 x 25 x 16 cm. ölçülerinde olup, baş kısmı **aziziye tipi** bir fes ile çevrelenmiştir. Fes kısmına, Latince 1948 tarihi kazınmıştır. Oldukça uzun tutulmuş boyun kısmında, kazıma tekniği ile işlenmiş **gerdanlık** görülmektedir. Boyundan aşağı doğru sarkan kolyenin ucu, üçgen şekilli bir **muska** ile son bulmaktadır. Muska kazıma teknikli olup, oldukça sade ve gösterişsizdir. Şâhidenin baş kısmının sağ ve sol tarafında **küpe** uygulamalarına yer verilmiştir (Çiz.7-8-9, Foto.13-14-15).

Şâhidenin arka tarafı, kazıma tekniğinde işlenmiş beş adet **saç örgüsüyle** süslenmiştir. Örgüler, gösterişsiz bir şekilde işlenmiştir.

Çiz. 7-8-9 : 4 nolu mezara ait baş şâhidenin doğu, batı ve kuzey cephelerinin çizimi

Foto. 13-14-15 : 4 nolu mezara ait baş şâhidenin doğu, batı ve kuzey cephelerinden görünüm

5 Nolu Mezar Taşı

Tarihi	XX. yüzyılın ilk yarısı
Kime Ait Olduğu	Bilinmiyor
Mezar Tipi	Baş ve ayak şâhideli sanduka
Boy (Sanduka)	75 cm.
Eni (Sanduka)	2.17 m.
Derinliği (Sanduka)	59 cm.
Boy (Baş şâhide)	1.00 m.
Eni (Baş şâhide)	27 cm
Derinliği (Baş şâhide)	14 cm.
Malzemesi	Küfeki taşı
Tekniği	Yüksek kabartma

Tanımı

Bir kadına ait olduğu anlaşılan mezarın üzerinde herhangi bir kitabe bulunmadığından tarihi ve kime ait olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak yöredeki mezarlarla aynı üslup özelliği göstermesi bakımından XX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir (Foto.16).

Foto. 16 : 5 nolu mezardan genel bir görünüm

Baş ve ayak şâhidesine sahip sanduka tipi bir mezar olan eserin sanduka bölümü, üç katlı blok taşların üst üste dizilmesiyle oluşturulmuştur. Sandukanın üzerini örten tabla bölümü, mukarnaları hatırlatan üçgenvari dış sırası ile çevrelenmiştir.

Çiz. 10 : 5 nolu mezara ait baş şâhide

Foto. 17 : 5 nolu mezara ait baş şâhide

Foto. 18 : 5 nolu mezara ait baş şâhidenin güney cephesindeki “küpeler” motifinden görünüm

Mezara ait baş şâhide, oldukça tahrip olmuş durumdadır. 1.00 x 27 x 14 cm. ölçülerindeki baş şâhide, **aziziye tipi** bir başlığa sahiptir. Taşın ön yüzünde, 3 nolu mezar taşında da gördüğümüz yüksek kabartma teknikli **kemer tokası** yer almaktadır. Taşın yan yüzlerinde, yuvarlak şekilli **küpeler** görülür (Çiz.10, Foto.17-18).

Mezarın ayak taşı dikdörtgen formlu olup, üstte üçgen form ile sonlanmaktadır. Ayak taşı, oldukça sade düzenlenmiştir.

6 Nolu Mezar Taşı

Tarihi	XX. yüzyılın ilk yarısı
Kime Ait Olduğu	Bilinmiyor
Mezar Tipi	Baş ve ayak şâhideli yekpare lahit
Boy (Sanduka)	57 cm.
Eni (Sanduka)	2.28 m.
Derinliği (Sanduka)	63 cm.
Boy (Baş şâhide)	1.05 m.
Eni (Baş şâhide)	37 cm
Derinliği (Baş şâhide)	22 cm.
Malzemesi	Küfe taşı
Tekniği	Alçak kabartma ve kazıma

Tanımı

Baş şâhide üzerine kazıma tekniği ile yazılmış olan kitabe metni, günümüzde okunamayacak derecede tahrip olduğundan, mezarın hangi tarihte yapıldığı ve kime ait olduğu bilinmemektedir. Ancak yöredeki benzer örnekler ışığında, XX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

Yekpare lahit şeklinde olan bu mezar, baş ve ayak şâhideli olarak düzenlenmiştir. Lahitin altında düz bir kaide görülmektedir (Foto.19).

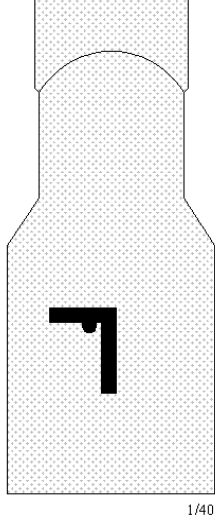
Baş şâhide, **aziziye tipi** bir fese sahiptir. Fesin alt kısmı yarım yuvarlak bir konturla sarık şekline dönüştürülmüştür. Şâhidenin ön yüzünde, oldukça tahrip olan kitabe metni yer almaktadır. Metnin hemen altında, oldukça basit olarak işlenmiş bir **tabanca** görülmektedir. Biçimsiz bir şekle sahip olan tabancanın tetik kısmı belirtilmiş, namlusu, aşağı doğru yönlendirilmiştir (Çiz.11, Foto.20).

Mezarın ayak taşı, dikdörtgen formudur ve üst kısımda yarım yuvarlak bir form almıştır. Oldukça sade düzenlenmiştir.

Foto. 19 : 6 nolu mezardan genel bir görünüm

Çiz. 11 : 6 nolu mezara ait baş şâhîde

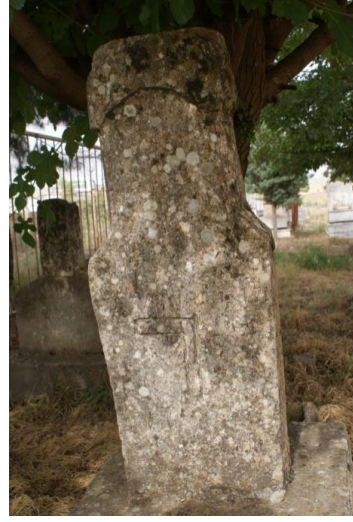

Foto. 20 : 6 nolu mezara ait baş şâhîde

Değerlendirme

Adıyaman ili Besni ilçesine bağlı İncearaplar Köyü'nde bulunan tarihi mezarlıktaki mezar taşlarının geneli XX. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Mezar taşlarının bir kısmı aşırı derecede tahribata uğraması nedeniyle kitabe metinleri okunamamaktadır. Bazılarında da kitabeye yer verilmemiştir.

Tipolojik olarak **baş ve ayak şâhideli, baş şâhideli, baş ve ayak şâhideli sanduka tipi (sandıklı mezar)** ve **yekpare lahit** tipi mezarlar olarak karşımıza çıkan İncearaplar Köyü mezarlığındaki taşlar içerisinde 1 ve 4 nolu mezarlar baş ve ayak şâhideli, 3 nolu mezar sadece baş şâhideli, 2 ve 5 nolu mezarlar baş ve ayak şâhideli sanduka tipi, 6 nolu mezar ise yekpare lahit tipi mezar şeklinde düzenlenmiştir. Sanduka tipli mezarlardan sadece 2 nolu mezarın altında kaide bölümüne yer verilmiştir. 5 nolu sanduka tipi mezar ise, zeminden başlayarak yükselmektedir. 6 nolu yekpare lahit altında da, yekpare bir kaideye yer verilmiştir.

Mezarların baş şâhideleri batı yönde yer alıp, yekpare blok taşlardan inşa edilmişlerdir. Baş şâhidelerin ön yüzleri doğuya bakmaktadır. Boyları 1.05 m. ile 73 cm. arasında değişkenlik gösteren baş şâhideler, 25 cm. ile 34 cm. arasında değişen enlere, 14 cm. ile 22 cm. de derinliğe (taşın et kalınlığı) sahiptirler.

Baş şâhidelerin başlık tipleri genelde **aziziye tipi** olarak da adlandırılan Tanzimat'tan sonra kullanılan fes tipidir⁶.

Süsleme bakımından mezarların sadece baş şâhidelerinin süsleme programına tabi tutuldukları görülmektedir. Ayak şâhideleri oldukça sade düzenlenmiştir. Dikdörtgen bir form olarak düzenlenen ayak şâhideleri, üstte üçgen bir form ile sonlanmaktadır.

İncearaplar Köyü mezarlığında, balbal şeklindeki düzenlemesiyle 1 nolu mezar, en dikkat çekici örneği oluşturmaktadır. Mezarın 90 x 31 x 17 cm. ölçülerindeki doğuya yönelen baş şâhidesi, **kaş, göz, burun, ağız ve çene** çizgileriyle insan çehresini tamamlar vaziyettedir.

Orta Asya Türklerinin **balbal** veya **taş heykel** adı verilen taşları mezarlarına diktikleri bilinmektedir (Çiz.12, Foto.21). Ancak balbal uygulaması, ölen kişinin kahramanlığını simgelemek amacıyla, hayattayken öldürdüğü kişi sayısı kadar mezarın etrafına dikilirdi⁷. Bu balbalların öbür dünyada ölen kişiye hizmet edeceğine inanılmaktaydı. Taş heykeller ise, ölen kişinin cinsiyetini, ırkını, dünya hayatındaki yaşam tarzlarını belirtmek için mezarın başlarına dikilmekteydi⁸. **Çinli tarihçi Tan Chu**'nun Türklerin cenaze merasimleri ve dikilen bu taş heykeller konusundaki “...Mezarı yaptıktan sonra, ölenin görünümünde ve yaşarken yaptığı kahramanlıkları anlatan bir heykel dikerler...” ifadesi bu görüşü doğrulamaktadır⁹.

Fransa Kralı tarafından Orta Asya'da **Karakurum**'daki Moğol ordusuna gönderilen (1253) bir heyette bulunan **Rahip Guillaume de Rubrouck** şunları yazmıştır : “...Kumanlar ölülerinin üzerine büyük bir tümsek yaparlar, bu tümseğin üzerine yüzü doğuya dönük ve elinde göbeği hizasında bir kadeh tutan bir heykel dikerler...”¹⁰. Buradan da anlaşılacağı üzere, ölen kişinin çeşitli özelliklerini belirtmek amacıyla dikilen taş heykeller, İncearaplar Köyü mezarlığında incelediğimiz 1 nolu mezar taşında da olduğu gibi doğuya

⁶ Ö. Barışta, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bazı Takı Tasvirleri”, **III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, İstanbul 2002, s. 1309-1313.

⁷ W. Barthold, “Türklerde Defin Merasimi Meselesine Dair”, Çev. Abdulkadir İnan, **Bellekten**, XI/43, Ankara 1947, s. 515-539.; L. Jisl, “Kül-Tigin Anıtında 1958'de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları”, **Bellekten**, XXVII, Ankara 1963, s. 387-410.

⁸ Oktay Belli, “Türklerde Taş Heykel ve Balballar”, **Türkler**, C. III, Ankara 2002, s. 910.

⁹ K. Baibosynov, **Stone Sculptures of Zhambyl Region**, Almatı 1990, s. 50.

¹⁰ G. De Rubrouck – W. W. Rockhill, **The Journey of Rubruck to the Eastern Parts of the World as Narrated by Himself**, London 1900, s. 81-82.; L. Jisl, “Kül-Tigin Anıtında 1958'de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları”, **Bellekten**, XXVII, Ankara 1963, s. 387-410.

bakmaktadır. Çünkü **Orhun Türkleri** dünyanın dört yanını tayin ederken doğuya bakarlardı¹¹.

Foto. 21 : Orta Asya balballarından görünüm (O. Belli)

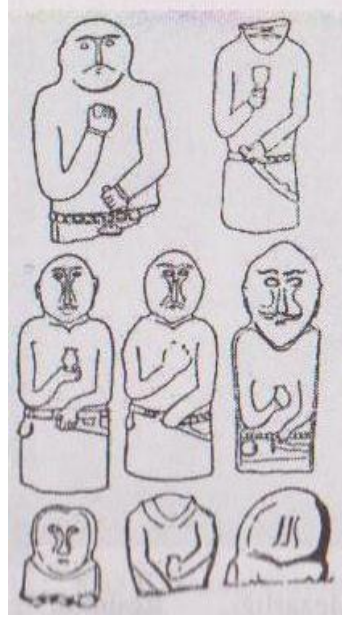
Taşbaba veya **Taşnene** olarak da adlandırılan bu gelenek¹², **İran** ve **Azerbaycan** yolu ile Anadolu'ya kadar gelmiştir. Son Tunç Çağı'ndan itibaren mezarlıklara balbal dikilmesi uygulaması, özellikle VI. ve XIII. yüzyıllar arasında Türk toplulukları arasında yaygın olarak kullanılmıştır¹³. Şamanizm inancına mensup Orta Asya Türk kültürü ile sıkı bir şekilde devam ettirilen bu kültür, İslamiyetin kabulü ile de özellikle **Alevi** inancına mensup dini gruplar tarafından yaşatılmaya devam ettirilmiştir¹⁴.

¹¹ G. De Rubrouck – W. W. Rockhill, **The Journey of Rubruck to the Eastern Parts of the World as Narrted by Himself**, London 1900, s. 81-82.

¹² Bahattin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara 1984, s. 168-169.; Haldun Özkan, “Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”, **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler (Editörler : M. Denктаş – Y. Özbek – A. S. Arslan)**, Kayseri 2002, s. 614.

¹³ Oktay Belli, “Türklerde Taş Heykel ve Balballar”, **Türkler**, C. III, Ankara 2002, s. 910.

¹⁴ Haldun Özkan, “Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”, **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler (Editörler : M. Denктаş – Y. Özbek –**

Çiz. 12 : Orta Asya'daki balbal tasvirleri (B. Ögel)

Anadolu dışında Kafkasya'nın **Karaçay** bölgesindeki **Stavropol-Kray Müzesi**'nin bahçesinde, insan heykeli formlu bir lahit mezar yer almaktadır. Bugünkü **Ukrayna, Moldovya, Rusya** ile **Romanya**'nın bir kısmını kaplayan ve **Deşt-i Kıpçak** bölgesi olarak adlandırılan ve **Kıpçak Bozkırı** olarak da nitelendirilen geniş coğrafya üzerinde, çok sayıda ve çeşitli tiplere ayrılan balballı mezarlar bulunmaktadır. İncelikli bir işçilik gösteren bu heykellerin cinsiyetleri ve vücut uzuvları belli olacak şekilde yapılmışlardır (Foto.22-23-24). Kıpçak bozkırındaki bu balballar ile Kars'ın **Arpaçay** ilçesindeki balbal türü mezar taşları birbirleriyle paralellik göstermektedir¹⁵ (Foto.25-26).

İncearaplar Köyü'nde gördüğümüz balbal şekilli bu mezar taşının benzer örneklerine **Erzincan**'ın **Çayırılı** ilçesine bağlı **Başköy, Yeşilyaka** (Şebke), **Sarıgüney** (Semek) köylerinde de rastlamaktayız¹⁶ (Foto.27-28-29). Yine bu

---

A. S. Arslan), Kayseri 2002, s. 616.; Aslı S. ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 440.

¹⁵ Erdoğan Altınkaynak, "Ukrayna'daki Kıpçak Balballarında Eşya ve Motifler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, Spring 2008, 2008, s. 78.

¹⁶ Haldun Özkan, "Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi**

örnekleri; **Kayseri**'nin **Bünyan** ilçesine bağlı **Elbaşı Köyü** ile **Tomarza** ilçesine bağlı **Güzelce Köyü** mezarlıklarında da görmek mümkündür¹⁷ (Foto.30-31). Kayseri'ye bağlı Develi ilçesinin **Karapınar**, **Derebaşı** ve **Orta Mezra** Köylerinde de insan heykeli formlu mezar taşları bulunmaktadır¹⁸. **Bitlis** ilinin **Güroymak** ilçesinin **Kavunlu Köyü** ile **Yamaç Köyü**'ndeki insan heykeli formlu mezar taşları bu gruba dâhil edilebilir¹⁹.

Foto. 22-23-24 : Deşt-i Kıpçak bölgesindeki balballardan örnekler (E. Altınkaynak)

Foto. 25-26 : Arpaçay'daki insan heykeli formlu mezar taşlarından görünüm (E. Altınkaynak)

Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler (Editörler : M. Denктаş – Y. Özbek – A. S. Arslan), Kayseri 2002, s. 614.

¹⁷ Beyhan Karamağaralı, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara 1992, Resim 55-56-61.

¹⁸ Aslı S. Arslan, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 440.

¹⁹ Kadir Pektaş, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları**, Ankara 2001, s. 226, 238.

Foto. 27-28-29 : Erzincan / Çayırlı çevresindeki insan heykeli formlu mezar taşları (H. Özkan)

Foto. 30-31 : Kayseri / Bünyan yöresindeki insan heykeli formlu mezar taşları (A. S. Arslan'dan)

Foto.32-33 : Ardahan / ıldır y6resindeki insan heykeli formlu mezar taşları
(A. M. Aktemur)

'93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra başta **Kars** ve **Ardahan** olmak 6zere **Ağrı/Tutak**, **Kayseri**, **Sivas** ve **Tokat** 6evrelerine yerleşen **Karapapak T6rkleri**'ne ait mezar taşlarında da insan heykeli formlarını g6rmek m6mk6nd6r. 6zellikle **Ardahan**'a bağlı **Çıldır** il6esinin **Yıldırımtepe** (Rabat) K6y6 ile **Akçil** (Colit) K6y6'ndeki insan heykeli formlu mezar taşları oldukça dikkat 6ekicidir²⁰ (Foto.32-33).

İnceaplar K6y6'ndeki tarihi mezar taşlarında g6r6len s6sleme unsurlarından biri de **muska** uygulamasıdır. İnceaplar K6y6'nde incelenen mezar taşlarından 1, 2, 3 ve 4 nolu mezar taşlarında muska uygulamasına yer verilmiştir. 6gen şeklinde işlenen muskalar, boyun hizasındadır ve sivri uçları aşağıya doğru sarkıtılmıştır. 1 nolu mezar taşında yan yana iki muska, 2 nolu mezar taşında da iki adet muska ters-d6z olarak yan yana şekilde boyun hizasındadır. 3 ve 4 nolu mezar taşlarındaki muskalar ise, boyundan aşağı doğru kolye şeklinde sarkıtılmıştır. **Hamail**²¹ adı da verilen muskalar, içinde dinsel veya b6y6leyici bir g6c6n saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik

²⁰ Ali Murat Aktemur, "Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) K6y6'ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları", **Serhat K6lt6r**, Yıl : 5, Ocak-şubat 2007, İstanbul 2007, s. 15.

²¹ 6rc6n Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu D6neminde Bazı Takı Tasvirleri", **III. T6rk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 2002, s. 1311.

getirdiğine inanılan nesnelere. Türk Dil Kurumu'nun bu tanımından da anlaşılacağı üzere muskanın, öldükten sonra da mezarda yatan kişiyi tüm kötülüklerden ve zararlı şeylerden koruduğuna inanılmaktadır. Adıyaman ve çevresinde, özellikle Besni ilçesi civarındaki birçok tarihi mezar taşında aynı uygulamaya rastlamak mümkündür. Aynı uygulama, Besni'ye bağlı **Sugözü (Eskiköy) Beldesi**'ndeki mezar taşlarında ve Besni ilçe merkezindeki **Beşiktarla Mezarlığı**'ndaki tarihi taşlarda görülmektedir (Foto.34-35). Kayseri civarındaki mezar taşlarında ise yine aynı amaçlı olarak, **Kuran Muhafaza Kabı, Rahle** veya **Rahle üzerinde Kuran-ı Kerim** şeklinde karşımıza çıkmaktadır²².

Bir diğer süsleme unsuru olan **gerdanlık**, 3 ve 4 nolu mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır. Boyun hizasında bir çember hissi veren gerdan takısı, 3 nolu taşa yatık çizgilerle, 4 nolu taşa ise düz çizgilerle oluşturulmuştur. Gerdan motifi, Türk kültüründe kadının çeyizini sembolize etmekle beraber,²³ mezar taşındaki diğer takı ve süs eşyalarıyla “genel kadın görüntüsünü” tamamlamaktadır. Gerdan motifi, Besni ilçesi civarındaki tarihi mezar taşlarında sıkça görülen bir uygulamadır (Foto.34-35).

Foto. 34-35 : Besni civarındaki mezar taşlarında “muska”, “gerdan” ve “kemer tokası” motifli mezar taşları (F. Demirel)

²² Aslı S. Arslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 417.

²³ Örcün Barışta, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bazı Takı Tasvirleri”, **III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 2002, s. 1311 – 1313.

İncearaplar Köyü Mezarlığındaki tarihi mezar taşları içerisinde gördüğümüz ilginç uygulamalardan biri de kadın mezar taşlarında **kemer tokası** motifine yer verilmiş olmasıdır (3 ve 5 nolu mezar taşları). Mezarda yatan kişinin cinsiyetini belirtmek amacıyla yer verildiğini düşündüğümüz kemer tokası uygulaması, Besni ilçesi civarındaki birçok tarihi mezarlıkta da görülmektedir. (Foto.34-35).

Mezar taşlarında, yatan kişinin cinsiyetini belli etmek maksadıyla işlenmiş unsurların birini de **saç örgüleri** oluşturmaktadır (5 ve 4 nolu mezar taşları). Yatan kişinin kadın olduğunu belirtmek amacıyla, baş şahidelerin arka yüzüne işlenen saçlar, aşağı doğru uzanan vaziyettedir. Bu uygulama Besni yöresi mezar taşlarında sıkça karşımıza çıkmaktadır (Foto.36-37).

Foto. 36-37 : Besni / Sugözü Beldesi'ndeki mezar taşlarında "saç örgüsü" motifinden görünüm

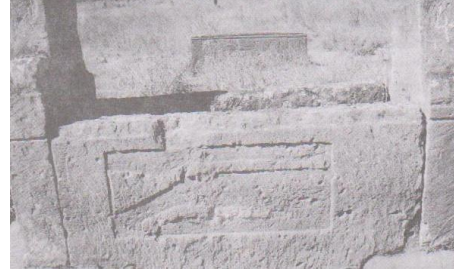
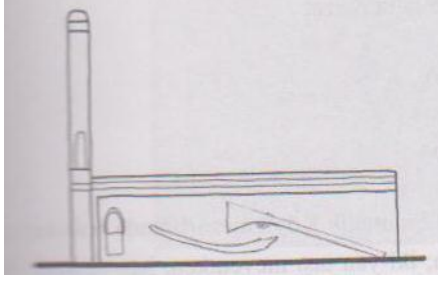
Yine kadın mezarlarına mahsus olarak işlenmiş **küpe** de, cinsiyeti belirtmek amacıyla işlenmiştir (4 ve 5 nolu mezar taşları). Bunun yanı sıra, kadının çeyizini de sembolize ettiği düşünülebilir. Küpe motifi, yöre civarındaki mezar taşlarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Foto.38-39).

Foto. 38 : Besni / Sugözü Beldesi'ndeki mezar taşlarında “küpe” motifinden görünüm

Foto. 39 : Besni / Sugözü Beldesi'ndeki mezar taşlarında “küpe” motifinden görünüm

Çiz. 13 – Foto. 40 : Kayseri / Develi bölgesindeki mezar taşlarında “tüfek” motifi (A. S. Arslan)

2 nolu mezar taşında yoğunluk kazanan **tüfek**, **kılıç** ve **hançer** motifleri, Anadolu’daki birçok mezar taşında uygulama alanı bulmaktadır. Türklerin savaşçı kimliğinin yanı sıra, yaşam biçimini de gösteren **tüfek** motifi, mezarda yatan kişinin yiğitlik ve kahramanlığını göstermektedir. Aynı zamanda tüfek, ölen kişinin ordu mensubu olduğuna da işarettir²⁴. Anadolu coğrafyasında çok sık bir şekilde karşılaştığımız tüfek motifli mezar taşlarına, Kayseri’nin **Develi** ilçesinde²⁵ (Çiz.13, Foto.40), **Erzincan** çevresindeki mezarlıklarda²⁶ (Çayırılı ilçesinin Başköy, Eşmepınar²⁷ ve Ozanlı köylerinde), Bitlis’in **Zeydan Köyü** mezarlığında rastlanılmaktadır²⁸. Sivas’ın Divriği ilçesine bağlı **Selimoğlu Köyü** Mezarlığı ile **Çayözü (Hamo) Köyü** Mezarlığında da tüfek motifli mezar taşları görmek mümkündür²⁹. Ardahan’a bağlı Çıldır’ın **Yıldırımtepe** (Rabat) Köyü’ndeki insan heykeli formundaki mezar taşlarındaki tüfek motifi de örnek olarak gösterilebilir³⁰ (Foto.33). Tüfek motifli mezar taşlarına **Malatya** iline bağlı **Doğanşehir** ilçesinin

²⁴ Haldun Özkan, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XV, Erzurum 2000, s. 35.

²⁵ Aslı S. ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 448.

²⁶ Hamza Gündoğdu, “Eski Bir Kültür Merkezi : Başköy”, **Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli (Otlukbeli-Erzincan 11 Ağustos 1996)**, Erzincan 1997, s. 135.; Haldun Özkan, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XV, Erzurum 2000, s. 34.

²⁷ Halit Çal, “Erzincan Çayırılı Eşmepınar Köyü Mezar-Mezar Taşları”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim KARPUZ’a Armağan**, Kayseri 2007, s. 125-136.

²⁸ Kadir Pektaş, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları**, Ankara 2001, s. 274.

²⁹ Aslı S. Arslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 423.

³⁰ Ali Murat Aktemur, “Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyü’ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **Serhat Kültür**, Yıl : 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007, s. 18-19.

Çığlık Köyü'nde de rastlanılmaktadır (Foto.41). **Kars**'ın **Ladikars** olarak da bilinen **Kümbetli Köyü**'ndeki **Karapapak Türklerine** ait mezar taşlarında da tüfek motifli uygulamalara rastlanmaktadır (Foto.42).

Foto. 41 : Malatya/Doğanşehir Çığlık Köyü'nde “tüfek” motifli mezar taşı

Foto. 42 : Kars Kümbetli Köyü'nde “tüfek” motifli mezar taşı

Kılıç motifi ise, İncearaplar Köyü Mezarlığındaki mezarlar içerisinde yine 2 nolu mezar taşında karşımıza çıkmaktadır. Taşın kuzey yan yüzünde kılıç motifi görülmektedir. Kuzey yan yüzü süsleyen kılıç, düz şekilde ucu sivri olarak

betimlenmiştir. Gençliği, mertliği simgeleyen kılıç, aynı zamanda gücün, hâkimiyetin, adaletin, cesurluk ve yiğitliğin, ihtiyat ve yok etmenin de sembolü olmuştur³¹. Özellikle Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki **Kars, Ardahan ve Iğdır** çevrelerindeki halk, mezar taşında kılıç motifi olan kişinin yiğitliğini pekiştirmek amacıyla “kılıcımdan kan damlıyor” ifadesini kullanmaktadırlar³².

Foto. 43-44 : Besni / Sugözü beldesindeki mezar taşlarında “kılıç” motifi

Kılıç aynı zamanda, **Hz. Muhammed** tarafından **Hz. Ali**'ye hediye edilen **Zülfikâr** adlı kılıcı da simgelemektedir. Özellikle Alevi inanca sahip kişilerin mezarlarında görülen kılıç motifi, Hz. Ali'ye olan bağlılıkla ilişkilendirilmelidir. 2 nolu mezar taşında gördüğümüz kılıç motifi de, Hz. Ali'nin kılıcını simgelemek için resmedilmiş olmalıdır. Besni ilçesinde, Alevi inancının yoğun olarak yaşandığı bölgelerde benzer uygulamalı mezar taşlarına rastlamak mümkündür. Yine Besni ilçesine bağlı **Sugözü (Eskiköy) Beldesi** Mezarlığındaki tarihi mezar taşlarında da kılıç motifi, Hz. Ali'yi hatırlatma amaçlı olarak taşa işlenmiştir (Foto.43-44).

³¹ Yaşar Çoruhlu, “Orta Asya'dan Anadolu'ya Çatma Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I**, İstanbul 1997, s. 65.

³² Timur Sili, “Taşların Dili”, **Bilig**, S. II, Ankara 1996, s. 222.

Kılıç motifli mezar taşları, **Kayseri Develi** ve **Zamantı Irmağı** çevresindeki tarihi mezar taşlarında uygulama alanı bulmuştur³³. Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı **Selimoğlu Köyü Mezarlığı** ile **Çayözü (Hamo) Köyü Mezarlığı**ndaki mezar taşları üzerinde de görülmektedir³⁴. **Bitlis** İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün bahçesinde yer alan bir mezarın yan yüzünde yine kılıç motifi yer almaktadır³⁵.

2 nolu mezar taşında yer alan bir diğer unsur **hançer** motifidir. Taşın ön yüzüne kavisli olarak yerleştirilen hançer motifi, kını içerisinde resmedilmiş ve sivri uçludur. Yiğitliği ve cesareti temsil eden hançer motifi, aynı zamanda "ömrünün kısaltıldığı" manasını da taşımaktadır³⁶. Ölen kişinin ölüm şeklini anlatan bir ifade olarak da görülebilen hançer motifinin, **Iğdır'ın Aralık** ilçesindeki Sevim Karaağaç adlı kişinin kafası kesilmek suretiyle öldürülmesinden dolayı mezarına işlendiği görülmektedir³⁷. Aynı zamanda hançer, kurban töreni, intikam ve ölümü de sembolize etmektedir. Şehitliğin sembolü de olan hançer, herhangi bir şeyi bölmeyi veya herhangi bir şeyle alakayı kesmeyi de anlatmaktadır³⁸. Bu durumda hançer motifi, ölen kişinin dünyevi hayatla ilişkisinin kesildiği anlamına da gelebilir.

Anadolu'daki tarihi mezar taşlarında çok sık şekilde uygulanan hançer, **İstanbul**'da özellikle **Eyüp Sultan** civarındaki tarihi mezar taşlarında görülmektedir³⁹. Kayseri'ye bağlı **Develi** ilçesinde ve **Zamantı Irmağı**

³³ Aslı S. ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 449.; Aslı S. Arslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 424-425.

³⁴ Aslı S. Arslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 424.

³⁵ Kadir Pektaş, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları**, Ankara 2001, s. 317.

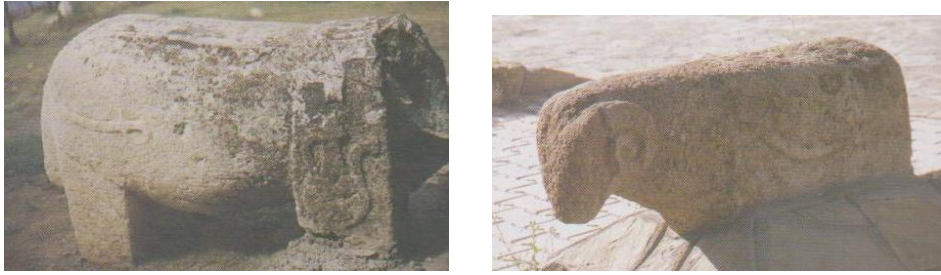
³⁶ A. Akar, "Eski Türk Mezartaşı Süslerine Dair", **Sanat Dünyamız**, S. II, İstanbul 1976, s. 18.

³⁷ Timur Sili, "Taşların Dili", **Bilgi**, S. II, Ankara 1996, s. 222.

³⁸ Ali Murat Aktemur – Muhammet Arslan, "Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları", **II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (Editör : Oktay Belli)**, İstanbul 2009, s. 292-293.; Yaşar Çoruhlu, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Çatma Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi", **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I**, İstanbul 1997, s. 64-65.

³⁹ Tülin Çoruhlu, "Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Çatma Lahitler ve Taş Sandukalar", **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I**, İstanbul 1997, s. 43-60.

çevresindeki tarihi mezarlıklarda da görmek mümkündür⁴⁰. **Erzincan** ve çevresindeki mezar yapılarında da gelenek olarak devam ettiği görülmektedir⁴¹. Yine Ardahan yöresindeki mezar taşlarında aynı uygulamanın devam ettiği bilinmektedir⁴². **Tunceli** ilinin **Pülümür** ilçesindeki koç-koyun heykeli formundaki mezar taşının üzerinde de hançer motifine rastlanmaktadır (Resim 45). Aynı motif, **Nahcivan** ve **Azerbaycan** bölgelerindeki koç-koyun heykelli mezar taşları üzerinde de görülmektedir⁴³ (Foto.46).

Foto. 45-46 : Tunceli / Pülümür ve Nahcivan'daki “hançer” motifli koç heykeli formu mezar taşları (A. M. Aktemur)

6 nolu mezar taşında görülen **tek çakmaklı tabanca** motifi, oldukça basit görünümüyle karşımıza çıkmaktadır. Özensiz ve orantısız işlenen tabanca motifi, yatan kişinin yiğit özelliğini göstermesinin yanı sıra, bir nişancı ya da avcı olduğuna da işaretler. Ölen kişinin “tabancayla öldüğü/öldürüldüğü” fikrini de düşündürmektedir⁴⁴. Tabanca motifi, Besni ilçesi civarındaki tarihi mezar taşlarında çok sık bir şekilde işlenmiştir. Besni'nin **Sugözü Beldesi**'nin tarihi mezarlığındaki mezar taşlarında da görülen bu motif (Foto.47-48-49), **Kars**,

⁴⁰ Aslı S. ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 449-450.; Aslı S. Arslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 425-426.

⁴¹ Halit Çal, “Erzincan Çayırılı Eşmepınar Köyü Mezar-Mezar Taşları”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim KARPUZ'a Armağan**, Kayseri 2007, s. 125-136.

⁴² Ali Murat Aktemur, “Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyü'ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **Serhat Kültür**, Yıl : 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007, s. 18-19.

⁴³ Hamza Gündoğdu, “Nahcivan'da Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Yıl : 2002, S. XVI, Erzurum 2006, s. 49-58.; Ali Murat Aktemur – Muhammet Arslan, “Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (Editör : Oktay Belli)**, İstanbul 2009, s. 292-293.

⁴⁴ Timur Sili, “Taşların Dili”, **Bilig**, S. II, Ankara 1996, s. 222.

Ardahan⁴⁵ ve **Iğdır** başta olmak üzere, Kayseri'nin **Develi** ilçesi mezarlıklarında da görülmektedir⁴⁶. Besni ilçesine bağlı **Üçgöz (Sofraz) Beldesi**'ndeki bir mezar taşında da tek çakmaklı tabanca motifi vardır (Foto.50).

Foto. 47-48-49 : Besni Sugözü Beldesi'nde “tabanca” motifli mezar taşları

Foto. 50 : Besni Üçgöz (Sofraz) Beldesi'nde “tabanca” motifli mezar taşı

⁴⁵ Ali Murat Aktemur, “Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyü'ndeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **Serhat Kültür**, Yıl : 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007, s. 18-19.

⁴⁶ Aslı S. ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007, s. 448.

Sonuç

Ölen kişinin yaşadığı dönemin kültür, sanat, edebiyat ve tarihi yaşantısı hakkında bizleri bilgilendiren mezar taşları, Karahanlılardan başlayarak Gazneli, Selçuklu, Osmanlı ve hatta Cumhuriyet döneminde bile en önemli tarihi kaynaklar arasında yerini almıştır. Bir milletin toprak tapusu olarak da kabul edebileceğimiz mezar taşları, özellikle üzerlerinde taşıdıkları tarihsel ve sembolik öğeleriyle adeta insanogluna mesaj verir niteliktedir.

Dünya hayatında varlığını devam ettiren canlı bir varlık olarak insan, ölümü ile sonu bulmuş ve yeni bir hayatın başlayacağına inanmıştır. Dini inançlar gereği de olan bu düşünce yapısı, ölenin geriye bıraktığı manevi miras olan mezar taşlarında kendini bulmuştur. Mezarda yatan kişinin doğum ve ölüm tarihleri, cinsiyeti, mesleği gibi bilgileri vermesi yanında, sevdiği günlük kullanım eşyaları, ölüm nedeni gibi sosyal içerikli mesajları ileten mezar taşları, aynı zamanda ölümden sonra yaşayacağı dünyaya da mesajını iletmektedir.

Anadolu'nun doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar hemen hemen her noktasındaki bu kültür varlıklarımız, adeta birer açık hava müzesi niteliği taşımaktadırlar. Bazı yörelerde özellikle belediyelerin ve müzelerin destekleri ile harap olmaktan kurtulan mezar taşları, çoğu yerde ise bilinçli ve bilinçsiz şekilde hunharca katledilmektedir. Bu yazının sonunda “şu anda kültür aktarıcısı durumundaki bizlerin” vermesi gereken mesaj herhalde şu olmalıdır : “Kültür hayatımızın ve toprak tapusunun en kıymetli göstergelerinden olan mezar taşlarımız, yeterli “kültür ve sanat bilinci” ile korunmalı ve yaşatılmalıdır.

Kaynakça

- AKAR, A., “Eski Türk Mezartaşı Süslerine Dair”, **Sanat Dünyamız**, S. II, İstanbul 1976, s. 12-16.
- AKTEMUR, A. M. – ARSLAN, M., “Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **II. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (Editör : Oktay Belli)**, İstanbul 2009, s. 287-296.
- AKTEMUR, A. M., “Çıldır-Yıldırımtepe (Rabat) Köyündeki İnsan Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **Serhat Kültür**, Yıl : 5, Ocak-Şubat 2007, İstanbul 2007, s. 15-19.
- ALTINKAYNAK, E, “Ukrayna'daki Kıpçak Balballarında Eşya ve Motifler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, s. 72-82.
- ARSLAN, A S., **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Develi 2007.

- ARSLAN, A. S., **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005.
- BAIBOSYNOV, K., **Stone Sculptures of Zhambyl Region**, Almatı 1990.
- BARIŞTA, Ö., “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bazı Takı Tasvirleri”, **III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, İstanbul 2002, s. 1309-1313.
- BARTHOLD, W., “Türklerde Defin Merasimi Meselesine Dair”, Çev. Abdulkadir İnan, **Belleten**, XI/43, Ankara 1947, s. 515-539.
- BAYHAN, A. A. – SALMAN, F., **Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004)**, Adıyaman 2010.
- BELLİ, O., “Türklerde Taş Heykel ve Balballar”, **Türkler**, C. III, Ankara 2002, s. 910-914.
- ÇAL, H., “Erzincan Çayırılı Eşmepınar Köyü Mezar-Mezar Taşları”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim KARPUZ’a Armağan**, Kayseri 2007, s. 125-154.
- ÇORUHLU, T., “Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Çatma Lahitler ve Taş Sandukalar”, **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I**, İstanbul 1997, s. 43-60.
- ÇORUHLU, Y., “Orta Asya’dan Anadolu’ya Çatma Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I**, İstanbul 1997, s. 60-71.
- DEMİREL, F., **Besni Mezar Taşları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk Dünyası ve Ortaçağ Kültürleri Arkeolojisi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- GÜNDOĞDU, H., “Eski Bir Kültür Merkezi : Başköy”, **Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli (Otlukbeli-Erzincan 11 Ağustos 1996)**, Erzincan 1997, s. 135-142.
- GÜNDOĞDU, H., “Nahcivan’da Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Yıl : 2002, S. XVI, Erzurum 2006, s. 49-58.
- Jisl, L., “Kül-Tigin Anıtında 1958’de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları”, **Belleten**, XXVII, Ankara 1963, s. 387-410.
- KARAMAĞARALI, B., **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara 1992.
- ÖGEL, B., **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara 1984.

- ÖZKAN, H., “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XV, Erzurum 2000, s. 31-47.
- ÖZKAN, H., “Erzincan/Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”, **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler (Editörler : M. Denктаş-Y. Özbek-A Sağıroğlu Arslan)**, Kayseri 2002, s. 611-619.
- PEKTAŞ, K., **Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları**, Ankara 2001.
- RUBROUCK, G. De – ROCKHILL, W. W., **The Journey of Rubruck to the Eastern Parts of the World as Narrted by Himself**, London 1900.
- SİLİ, T., “Taşların Dili”, **Bilig**, S. II, Ankara 1996, s. 220-227.